

ДЕФИНИРАЊЕ НА СТАТУСОТ НА ЕДНОРОДИТЕЛСКОТО СЕМЕЈСТВО И НЕГОВИТЕ ЧЛЕНОВИ

ДОКУМЕНТ ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ ВО РАМКИТЕ НА ВТОРИОТ ФОРУМ ЗА РОДОВА ЕДНАКВОСТ 2017

АВТОРКИ:

Атина Мургаشانска
Биљана Цветковска - Димовска
Виолета Куновска
Јасмина Антиќ - Атанасовски
Јована Нановски
Катерина Матеска

МЕНТОРКА:

д-р Дијана Стојановиќ-Горѓевиќ

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

ПРОГРЕС
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИЈАЛНА ДЕМОКРАТИЈА

ДЕФИНИРАЊЕ НА СТАТУСОТ НА ЕДНОРОДИТЕЛСКОТО СЕМЕЈСТВО И НЕГОВИТЕ ЧЛЕНОВИ

**Документ за јавни политики во рамките на
Вториот форум за родова еднаквост 2017**

Авторки:

Атина Мургаشانска
Биљана Цветковска - Димовска
Виолета Куновска
Јасмина Антиќ - Атанасовски
Јована Нановски
Катерина Матеска

Менторка:

д-р Дијана Стојановиќ-Горѓевиќ

Скопје, јуни 2017

Copyright © „Friedrich-Ebert-Stiftung“

Сите права се задржани

Печатените изданија на Фондацијата Фридрих Еберт не смеат да се користат во комерцијални цели без претходно писмено одобрување од страна на фондацијата.

Издавач:

Фондација Фридрих Еберт - канцеларија Скопје
www.fes.org.mk

Лектор:

Споменка Тодоровска Јоксик

Дизајн на корица:

Контура ДОО

Печати:

Контура ДОО

Тираж на изданието:

100

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	5
ВОВЕД	7
Дефиниција на проблемот	8
Изјава за намера	10
ОПИС НА ПРОБЛЕМОТ	11
Причини за проблемот	11
Тековна состојба на проблемот	12
Докази и извори кои го поддржуваат описот на проблемот	14
ОПЦИИ НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА	16
Можни приоди за решавање на проблемот	16
Критериуми кои се користат за да се евалуираат опциите (рамка за анализа)	20
Опции кои не се претпочитаат и зошто	21
Опција на политиката која се претпочита и зошто	22
ЗАКЛУЧОК И ПРЕПОРАКИ	25
Предложен пакет на препораки за применетата политика и нивна организација	25
БИБЛИОГРАФИЈА	28
АНЕКС 1	30

ПРЕДГОВОР

Фондацијата Фридрих Еберт, канцеларија Скопје во соработка со Прогрес Институт за социјална демократија во 2016 година го иницираше проектот “Форум за родова еднаквост” чија цел беше да обезбеди инклузивна платформа за развој и промоција на јавни политики во сферата на родовата еднаквост во духот на вредностите на социјалната демократија.

По успешната реализација на Првиот форум за родова еднаквост, се наметна потреба за понатамошна разработка на приоритетни теми во областа на родовата еднаквост во Република Македонија и креирање на препораки и решенија за подобрување на таквата состојба. Преку континуирана работа во текот на годината, експертска поддршка, споделување на практични искуства и континуиран дијалог со сите релевантни чинители од академската и професионалната заедница, учесничките и учесниците на Форумот добија можност за подлабоко проникнување во родовите аспекти и креирање на предлози и документи за политики на теми на кои тие самите ги издвоија како приоритет во сферата на родовите проблематики во Република Македонија.

Како резултат на деталната истражувачка работа на трите групи во рамки на Вториот форум за родова еднаквост произлегоа документите за политики на тема

- 1/ Дефинирање на статусот на еднородителското семејство и неговите членови
- 2/ Феминизација на наставничката професија во одделенската настава и стереотипизација на воспитните улоги во општеството
- 3/ Родова дискриминација во медиуми

Искрено се надеваме дека анализата и препораките содржани во овие документи ќе бидат препознаени и имплементирани од страна на носителите на одлуки во Република Македонија, поеднакво како што документите од Првиот форум за родова еднаквост ја најдоа својата примена во креирање и подобрување на одредени политики. Сметаме дека на тој начин барем во еден сегмент ќе придонесеме кон унапредување на родовата еднаквост, но и родовата сензибилизираност во земјата.

Нита Старова - Фондација Фридрих Еберт, канцеларија Скопје
Калинка Габер – Прогрес Институт за социјална демократија

ВОВЕД

Семејството како посебна институција претставува важен дел на едно општество и затоа како такво треба да се негува, развива и заштитува преку државните механизми погодни за таа намена.

Важноста на семејството произлегува од самиот факт дека токму од него започнува развојот на човекот (телесниот и социјалниот развој). Неговата улога е клучна во однос на функционирањето на лицата кои го сочинуваат тоа семејство, без разлика дали станува збор за пошироко (родители, деца и други роднини), потесно - нуклеусно семејство (составено од родители и деца) или пак за семејство составено од еден родител и дете/деца. Еднородителското семејство во нашето општество како термин сè уште не е дефинирано, а реално е присутно, како и родителите кои го претставуваат тоа семејство, исто така законски недефинирани во Законот за семејството, а често споменувани како самохрани родители, во споредните законски прописи во Република Македонија.

Семејството, семејните односи и заштитата на семејството од правен аспект се општо уредени со Уставот на Република Македонија, како највисок правен акт, Законот за семејството кој е во согласност со Уставот и другите позитивни законски прописи, кои на индиректен начин ја уредуваат, односно се однесуваат на оваа област.

Од тој аспект, според Уставот на Република Македонија, државата му обезбедува посебна грижа и заштита на семејството. Правните односи во бракот, семејството и вонбрачната заедница се уредуваат со закон. Децата имаат право и должност да се грижат за старите и изнемоштени родители. Државата им обезбедува посебна заштита на децата без родители и децата без родителска грижа¹ или државата посебно ги заштитува мајчинството, децата и малолетните лица².

Семејството како термин експлицитно е регулирано во согласност со одредбите од Законот за семејството и, според тоа, семејството се дефинира како заедница на родители и деца и други роднини, ако живеат во заедничко домаќинство.³

Оттука, можеме да заклучиме дека нашето законодавство во поглед на дефинирањето на терминот „семејство“ посветило одредено внимание, но, за жал, не ги земало предвид еднородителските семејства во нашата држава, чиј број е во пораст. Кај нас во законската регулатива постои термин „самохран родител“ кој се споменува во Законот за пензиското и инвалидското осигурување, како и во Законот за социјалната заштита, но тој, во смисла на негово дефинирање, не е опфатен со Законот за семејството, ниту со некој друг закон.

¹ чл. 40 Устав на Република Македонија

² чл. 42 Устав на Република Македонија

³ чл.2 Закон за семејството (Службен Весник на РМ бр.153/2014 год.)

Компаративното право на соседните земји, односно Законот за социјалната заштита на Република Хрватска⁴ број 57/11, во член 2 став 4 ги дефинира еднородителските семејства како семејства кои ги сочинуваат дете/деца и еден родител, додека самохран родител како родител кој не е во брак и не живее во вонбрачна заедница, а сам се грижи и го издржува своето дете. Најчести причини за настанување на еднородителски семејства се: смрт на брачниот другар, развод, исчезнување или напуштање на семејството од страна на едниот родител, вонбрачно раѓање, семејство во кое на едниот родител му е одземено родителското право или деловната способност, родител кој се наоѓа на издржување затворска казна или е отсутен поради болест и сл.⁵

Во последно време постои тенденција на промена на терминот семејство, бидејќи со промените кои настануваат во општествата се опфатени и семејствата, поради што од таа гледна точка настанува и трансформација во начинот на нивното функционирање и формирање. Поради тие причини, традиционалните семејства започнуваат да се расцепкуваат и на тој начин да се создаваат еднородителски семејства како резултат на објективни и субјективни причини. Од тој аспект произлегува и потребата за измени и дополнувања во дефиницијата за „семејство“, законско дефинирање на новите термини, како што се „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“.

Дефиниција на проблемот

Во втората половина на дваесеттиот век започна брзо и драстично зголемување на бројот на семејства со еден родител. Оваа промена беше искористена од страна на некои експерти кои тврдеа дека сме сведоци на распаѓањето на семејството (дефинирано како брачна двојка која живее со нивните зависни деца) со негативни ефекти за децата, семејствата и општеството⁶. Други, пак, укажуваа на тоа дека семејствата со еден родител во сите општества стануваат сè поприсутни со текот на времето и на нив не треба да се гледа како девијантни или проблематични, туку како алтернатива на семејството како форма⁷. Без оглед на тоа како се гледа на разновидноста на семејството, зголемувањето и преваленцата (распространетоста) на семејствата на чело со еден родител има големо влијание врз социјалниот, економскиот и политичкиот контекст на семејниот живот.

Еднородителските семејства не се викале така во минатото, иако постоеле отсекогаш. Терминологијата „семејство на самохрана мајка“, „загрозено семејство“, „вонбрачна мајка со деца“, „проблематично семејство“, „нецелосно семејство“ и слични термини кои се користеле пред воведувањето на терминот „еднородителско семејство“ упатувале на стигматизација на овој тип семејства. Во време на значителен пораст на семејствата со еден родител, произлегле термините „еднородителско и двородителско семејство“, кои упатуваат на фактот дали во одредено семејство постои еден или двајца родители, а со

⁴ чл.2 ст.4 Закон за социјалната заштита бр.57/2011, достапно на <https://www.zakon.hr/z/222/Zakon-o-socijalnoj-skrbi> [последен пат пристапено на 19.05.2017 год.]

⁵ <http://samohrani.com/cp.html#> [последен пат пристапено на 19.05.2017 год.]

⁶ Popenoe, David „Life without Father“ Pub Date 1997, pp.1 and 2

⁷ Coontz, Stephanie “The way we really are” Pub Date 1997

самото тоа укажува на структурата на одредено семејство и не прејудуира негативна конотација.

Во САД, семејствата со еден родител обично се категоризирани според полот на родителот-старател (мајка-семејство или татко-семејство)⁸. Мајка-семејството вклучува вдовици, разведени, разделени и мајки кои никогаш не биле во брак. Во случај на развод во САД и други развиени земји, старателството во најголем број случаи им се доделува на мајките. Бидејќи огромно мнозинство самохрани родители се мајки, поголемиот дел од истражувањата во светот се фокусираат на жени на чело на семејствата. Сепак, без оглед на полот, самохраните родители, односно родителите од еднородителските семејства имаат слични проблеми и предизвици.⁹

Проблемот со недефинираните термини е констатиран и во Република Србија. Во една од најновите студии на оваа тема се вели дека: „Во оваа насока треба да се истакне дека термините „самохран родител“ и „еднородителско семејство“ не се синоними. Овие термини не треба да се поистоветуваат, пред сè бидејќи станува збор за два различни феномени, и тоа: родителството, од една страна и семејството како општествена група, од друга страна.“¹⁰

Исто како и во Република Македонија, во легислативата на Република Србија не постои унифицирана правна дефиниција за самохран родител која би претставувала појдовна точка и врз основа на која некое лице би можело да го регулира својот статус или пак да оствари некое право¹¹. Единствена правна дефиниција за самохраните родители која може да се поврзе со остварување на правата од областа на социјалната заштита, во Република Србија е регулирана во Законот за финансиска поддршка на семејствата со деца, односно во Правилникот за условите и начинот за остварување на правата за финансиска поддршка на родителите со деца, каде е прецизирано дека самохран родител е родител кој самостојно го врши своето родителско право во согласност со Законот за семејството. Имено, според овој Правилник, еден родител се смета дека е самохран во случај кога другиот родител е целосно и трајно неспособен за работа, а не стекнал право на пензија, потоа, кога другиот родител се наоѓа на отслужување на воениот рок и во случај кога другиот родител е на отслужување затворска казна подолга од шест месеци. Исто така, во овој Правилник е прецизирано дека за самохран родител не се смета родител кој по престанок на брачната или вонбрачна заедница засновал нова брачна или вонбрачна заедница.¹²

Во согласност со наведеното, исто како и во Република Македонија, во Република Србија експертите констатирале дека еден од основните проблеми кои водат кон селективна и нецелосна заштита на самохраните родители е различното толкување на терминот „самохран родител“ и законски загарантираните права.

Во институциите во Република Македонија – Министерството за труд и социјална политика, Заводот за социјални дејности, центрите за социјална работа, општините, училиштата

⁸ „International Encyclopedia of Marriage and Family“ COPYRIGHT 2003 The Gale Group Inc.

⁹ „Single Fathers“ by Geoffrey L. Greif (Pub Date 1985, Paperback)

¹⁰ „Заштита самохраних родителџа у Србији“ – Јелена Арсиќ, Марио Рељановиќ, Александра К. Петровиќ, Белград 2015, издавач Фондација „Ана и Владе Дивац“, стр.18

¹¹ Исто, стр.15

¹² Исто, стр.16. Во овој документ авторите се повикуваат на „Službeni glasnik RS“, br. 29/2002, 80/2004, 123/2004, 17/2006, 107/2006, 51/2010, 73/2010, 27/2011 и „Službeni glasnik RS“, broj 18/2005 i 72/2011.

и градинките и други институции, нема усогласена терминологија, туку семејствата со еден родител се категоризирани во две категории - самохран родител и еднородителско семејство - иако и двата термина не се прецизно дефинирани ниту со еден закон.

Факт е дека еднородителските семејства се изложени на голем стрес и притисок од општеството и средината во која живеат. Родителите од еднородителските семејства немаат задоволителна поддршка од општеството при остварувањето на својата одговорна улога. Тие се секојдневно изложени на предрасуди, а тоа особено се однесува на разведени родители и родители кои не живеат во заедница со партнер, што неминовно води кон маргинализација во општеството. Исмејувањето и потценувањето е уште поголемо ако станува збор за жена која сама се грижи за своето/ите дете/деца.

Во оваа насока може да се истакне дека родителите од еднородителските семејства многу често поради разни причини (развод, смрт на брачен другар и сл.) се наоѓаат во тешка економска состојба, која е проследена со висок степен на стрес. Овој проблем неминовно резултира со емоционални потешкотии и на детето/децата.

Врз основа на горенаведеното, може да се заклучи дека се јавува неопходна потреба за измени и дополнувања во дефиницијата за „семејство“, како и дефинирање на термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“ во македонската легислатива, со цел да се овозможи на еднородителските семејства еднаков статус во општеството, рамноправно остварување на сите права и обезбедување соодветна помош и поддршка доколку за тоа има потреба.

Изјава за намера

Овој документ ќе се обиде да ги прикаже правните пречки и проблеми предизвикани од недефинираноста на термините во правниот систем на Република Македонија, како и дискриминацијата и стигматизацијата на еднородителските семејства и нивните членови.

Изработката на овој документ е иницирана, пред сè, со цел да се направат измени и дополнувања во дефиницијата за „семејство“, како и дефинирање на термините „еднородителско семејство“, „дете од еднородителско семејство“ и „родител од еднородителско семејство“, за да се направи замена на веќе постоечкиот, но и непрецизно дефинираниот термин „самохран родител“ од правната регулатива на Република Македонија.

Во таа насока е особено значајно што со воведувањето на новите термини би се отстраниле сите недоречености кои предизвикуваат правна пречка за остварување на законските права на родителите и децата од еднородителските семејства.

Документот ќе се обиде да обезбеди корисни информации и да придонесе кон унапредување на пристапот на институциите кон развивање на ефективни политики во однос на еднородителските семејства.

Земајќи го предвид фактот дека еднородителските семејства се особено чувствителна општествена група, една од целите на овој документ е да поттикне сензибилирање на општеството, но истовремено и да го сврти вниманието на законодавната и извршната власт кон проблемите и потребите на еднородителските семејства.

ОПИС НА ПРОБЛЕМОТ

Причини за проблемот

Денес во светот, сè поголем е бројот на родители кои сами се грижат за своите деца, а кои сочинуваат 19% од семејствата со деца во земјите-членки на Европската Унија. Во најголем дел овие семејства ги сочинуваат самохрани мајки, а само 15% се самохрани татковци чија социоекономска состојба е мошне подобра, во споредба со таа на самохраните мајки. Не само што бројот на самохрани мајки е во пораст туку и нивната состојба, споредено со другите жени, е многу проблематична. Ризикот од сиромаштија кај самохраните мајки изнесува 30% во споредба со семејствата кои се состојат од двајца родители, каде што овој процент изнесува 17. Други ризици со кои се соочуваат родителите кои сами се грижат за своите деца се: невработеност, принуденост на работа со половина работно време, со цел да се балансира професионалниот со приватниот живот, влошено физичко и ментално здравје (стапката на депресија е мошне висока кај самохраните мајки) и потешкотии во градењето трајни нови врски. Најчести проблеми со кои се соочуваат родителите се тешката економска состојба, проблеми со секојдневната грижа за децата, како и недостигот на слободно време кое мајката може да го поминува со детето, што само по себе доведува до емоционални проблеми¹³.

Структурата на семејството, која беше многу честа и препознатлива во нашето општество во минатиот век, сè повеќе се менува. Во минатото во Република Македонија, повеќето семејства во својот состав имале три генерации кои живеат во еден дом (на пример, децата, родителите, бабите и дедовците). Во последните години, многу мал процент на семејства имаат мултигенерациски членови кои живеат заеднички во едно домаќинство.

Исто така, разводите се една од причините за еднородителските семејства и нивниот број бележи и подеми и падови во изминатите години. Во согласност со податоците од Државниот завод за статистика, стапката на диворцијалитет во 2015 година изнесувала 1,1 разведени бракови на 1.000 жители, односно бројот на разведени бракови во 2015 година, во споредба со претходната година, е зголемен за 2,7 %¹⁴, додека бројот на разводи во 2016 година бележи намалување од 9,8% во споредба со 2015 година и изнесува 1.985 разведени бракови¹⁵

Следствено на наведеното, разводот е значаен фактор за создавање на еднородителските семејства. Раширеноста на семејствата со еден родител е причина за загриженост

¹³ Sophie Heine, The rise of single motherhood in the EU: Analysis and propositions, European policy brief, No.40, March (2016)

¹⁴ Бројот на склучени бракови во 2015 година изнесува 14.186 бракови, а бројот на разведени бракови изнесува 2200, Државен завод за статистика, достапно на <http://www.stat.gov.mk/OblastOpsto.aspx?id=2> [последен пат пристапено на 10.06.2017 год]

¹⁵ Државен завод за статистика, достапно на <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstzenie.aspx?rbtxt=11> [последен пат пристапено на 10.06.2017 год]

затоа што родителите и децата од еднородителските семејства доживуваат емоционален стрес, имаат економски потреби и не се во поволна положба во општеството. Во таа насока е потребно да се напомене дека социолозите истакнуваат дека процентот на мајки е драстично поголем од процентот на татковци кои сами се грижат и сами ги воспитуваат своите деца. Во Скопје се регистрирани 12.011 домаќинства на еден родител со дете, од кои 9.665 домаќинства на мајка со дете и 2.346 домаќинства на татко со дете. Во Република Македонија не постои база на податоци за точниот број на самохрани родители. На национално ниво, во центрите за социјална работа постојат задолжителни електронски системи за нивно евидентирање како корисници на социјални услуги, но тие се нецелосни и нерелевантни¹⁶.

Истражувајќи го искуството на луѓето од оваа категорија семејства, се добива впечаток дека македонското општество недоволно се грижи за потребите на родителите и децата од еднородителските семејства и проблемите со кои тие се среќаваат на макотрпниот пат низ правните лавиринти при нивните обиди да ги остварат своите права, и покрај тоа што родителите од еднородителските семејства се пример за лојалност, пожртвуваност и постојаност. Луѓе со такви карактеристики се добредојдени во секое општество, на секое работно место и даваат голем придонес во општеството.

Тековна состојба на проблемот

Во последната деценија процентот на еднородителски семејства, кои главно се составени од мајки кои сами се грижат за своите деца, во земјите-членки на Европската Унија е значително зголемен.¹⁷ Овој податок е од особен интерес за креаторите на јавни политики, имајќи предвид дека еднородителските семејства се во голем ризик од живот во сиромаштија.

Родителите кои живеат во еднородителски семејства имаат сериозни потешкотии да работат со полно работно време доколку не им се достапни сервиси за поддршка кои би им овозможиле целодневна грижа за децата или згрижување на децата по завршување на училишните часови. Бидејќи најголемиот дел од еднородителските семејства ги сочинуваат семејства со самохрани мајки, ова може да се смета како главен фактор кој придонесува за опстојување на родовата нееднаквост.¹⁸

¹⁶ ЛОКАЛНО, НО ГЛАСНО Прирачник за унапредување на социјалната заштита на самохраните родители и на децата од еднородителски семејства, стр.14 и 15, достапно на http://www.zsr-skopje.mk/wp-content/uploads/2016/06/HANDBOOK_mac.pdf [последен пат пристапено на 19.05.2017 год]

¹⁷ Andersson, 2002; Unicef 2007 (Andersson, G. 2002. 'Children's Experience of Family Disruption and Family Formation.' Evidence from 16 FFS Countries. *Demographic Research* 7 (August): 344–63.; UNICEF. 2007. 'Children's Poverty in Perspective: An Overview of Child Well-being in Rich Countries.' Innocenti Report Card 7. Unicef Innocenti Research Centre, Florence. van Stolk, C., Hoorens, S., Brutscher, P., Hunt, P., Tsang, F. and Janta, B. (2011). *Life after Lisbon: Europe's Challenges to Promote Labour Force Participation and Reduce Income Inequality*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.)

¹⁸ van Stolk et al, 2011; European Commission 2007 (Stolk, C. van, S. Hoorens, P. B. Brutscher, P. Hunt, F. Tsang, & Barbara Janta. 2011. *Life After Lisbon: Europe's Challenges to Promote Labour Force Participation and Reduce Income Inequality*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.; European Commission. 2007. 'Poverty and Social Exclusion among Lone-parent Households.' *Policy Studies Findings* 9, Community Action Programme on Social Exclusion.)

Одредени истражувања покажале дека децата од еднородителски семејства потешко се снаоѓаат во животот, за разлика од децата кои израснале во семејство кое го сочинуваат двајца родители. Ова не значи дека секое дете кое расте во еднородителско семејство ќе живее потешко од дете кое расте во слични услови за живот, но со двајца родители. Треба само да се истакне дека во еднородителските семејства е зголемен ризикот од загрозување на благосостојбата на децата. Кај децата што живеат со еден родител е зголемен ризикот од појава на потешкотии во училиштето, намалување на годините поминати за едукација и проблеми да се задржи работното место, кога овие деца ќе се вработат. Психолошките и бихејвиоралните проблеми се, исто така почести кај децата кои живеат во еднородителски семејства. Мора да се истакне дека не сите деца кои живеат во еднородителски семејства би се соочиле со потешкотии во животот, како ни дека животот со двајца родители е секогаш најдобриот избор за децата. Напротив, некои деца кои пораснале во еднородителски семејства имаат подобар живот од оние кои живееле со двајцата родители. Тука само се истакнува фактот дека децата од еднородителските семејства се изложени на поголем ризик за загрозување на нивната благосостојба¹⁹.

Разбирањето зошто семејната нестабилност ги става децата во поголем ризик е основа во планирањето програми и политики кои промовираат здрави деца и здрави семејства. Како што покажуваат одредени истражувања, не постои единствена причина за намалената благосостојба на децата кои растат во еднородителски семејства. Причините се многубројни - од економски проблеми, загуба на родителската поддршка, конфликти помеѓу родителите и живот во стресна и нестабилна средина. И причините за настанување на еднородителско семејство можат да бидат различни, но последиците коишто овие семејства и нивните членови ги трпат се слични. Поради тоа, програмите и политиките би биле поефикасни доколку ги опфаќаат различните ризик-фактори.

И покрај интенциите родителите и децата од овој вид на семејства да се препознаваат како категорија под социјален ризик и да бидат предмет на одреден вид социјална заштита и позитивна дискриминација, во Република Македонија овие политики и мерки се неконзистентни, парцијални, многупати непрецизни и делумно дефинирани. Ако и се предвидува одреден надоместок, право или привилегија, недостасува одредбата кого сè опфаќа досега употребуваниот термин „самохран родител“, а терминот „еднородителско семејство“ речиси и да не се споменува во позитивните законски прописи. Неговото заговарање е сè поприсутно во акциите на граѓанските здруженија кои се занимаваат со оваа проблематика, апелите на самите родители и делумно во медиумскиот простор и јавните дебати.

Оттука, и самата постапка за остварување на одредени права е оптоварена со произволно толкување кому и дали некому би му било овозможено уживање на одредено право. Досега, докажувањето на статусот „самохран родител“, и особено „самохрана мајка“ е отежнато во случаи на прекинување на вонбрачната заедница за лица кои претходно живееле во неа. Доколку детето било признато од вонбрачниот татко и покрај разделеноста, мајката не се смета за самохрана во постапките за одредени права, и во согласност со тоа е нужно поведување постапка за старателство.

Законската дефиниција произведува правни последици, пред сè, во сферата на уредувањето на семејните односи, социјалната заштита, правата на децата и работните односи. Но, нејзиното влијание не се ограничува само на правниот и економско-социјалниот статус на овие граѓани. Термините „самохран родител“ или почесто „самохрана мајка“,

¹⁹ Bogenschneider, K., Kaplan, T., Morgan, K., Single parenthood and children's well-being, University of Wisconsin, Center of Excellence in family studies, School of human ecology, Briefing report, Second edition, October 1993, p. 3

предизвикуваат негативна конотација и го обележуваат родителот како помалку вреден, неимотен и општествено маргинализиран. Децата на самохраните родители уште потешко ја чувствуваат оваа стигматизација, проследена со сè уште присутните стереотипи на конзервативните модели за општествено прифатливите видови семејства. Правното регулирање на „еднородителските семејства“, на статусот на овие родители како „родители од еднородителски семејства“ и на децата како „деца од еднородителски семејства“ би го поткренало степенот на општествената заштита, но би придонело и за изедначување во третманот со членовите на другите видови семејства.

Во моментот постои шаренило на одредби во законските и подзаконските акти, следствено на тоа и неединствена терминологија во научната и општествената мисла. Уште позначајно е дека имаме неброени примери на талкање по лавиринтите на институциите на системот и соочување со проблемите на родителите и децата од еднородителските семејства.

Докази и извори кои го поддржуваат описот на проблемот

При изготвувањето на овој документ за јавните политики, како извор на информации беа користени домашните законски регулативи, Уставот на Република Македонија, Законот за семејството, Законот за социјалната заштита, Законот за работните односи, како и податоци од Државниот завод за статистика.

Наедно, беа користени истражувања спроведени од Институтот за истражување EGMONT²⁰, кои ги опфаќаат предизвиците со кои се соочуваат еднородителските семејства, како во земјите-членки на ЕУ така и во оние земји кои се во предпристапни договори за членство во ЕУ. Истражувањата, пред сè, се фокусираат на проблемите со кои се соочуваат семејствата кои се состојат од еден родител и во нив се дадени препораки за нивно ефективно надминување.

Како извори се користени и повеќе научни трудови и публикации кои содржат искуства и истражувања кои ги опишуваат предизвиците со кои се соочуваат родителите што сами се грижат за своите деца, влијанието кое животот во еднородителско семејство го има врз децата и компаративни анализи од повеќе земји, кои помогнаа како извор на добри практики во изработката на овој документ.

На почетокот на документот е опишана важноста на семејството како институција и е истакната недефинираноста на еднородителското семејство во нашата земја. Исто така, цитирани се делови од Уставот на Република Македонија кои ги уредуваат правните односи во бракот, семејството и вонбрачната заедница, а дадени се и примери од соседните земји.

Во продолжение се дадени и компаративни податоци од неколку земји, како што се: кој го сочинува еднородителското семејство, начините на кои тоа настанува, законската (не) дефинираност и правата и обврските што ги имаат родителите и децата.

Во Република Македонија особен проблем претставува неусогласеноста во терминологијата која ги опишува семејствата кои се состојат од еден родител и дете/ца. Кај нас,

²⁰ EGMONT- Royal Institute for International Relations, Brussels, достапно на <http://www.egmontinstitute.be/> [последен пат пристапено на 08.06.2017].

истовремено, за ист вид семејство се употребуваат термините „самохран родител“ и „еднородителско семејство“, што предизвикува конфузија и проблеми со кои овие семејства постојано се соочуваат при остварувањето на своите права. Имено, како што покажаа информациите добиени преку фокус-групи, Министерството за труд и социјална политика, Заводот за социјални дејности, општините, центрите за социјална работа, како и училиштата и други институции, употребуваат различни термини за овој вид семејства.

Сето ова доведува до дискриминација на децата од еднородителски семејства при остварување на нивните права пропишани со Законот за социјалната заштита. Најчеста причина за неможност за остварување на правото за помош е недостигот на јасна дефиниција која го опишува еднородителското семејство, правејќи дистинкција помеѓу термин со кој се дефинира семејството и термини со кои се дефинираат неговите членови.

Од голема важност е и стигматизацијата на членовите на еднородителските семејства од страна на општеството, како дополнителен фактор кој го отежнува нивното нормално функционирање. Поради ова, во изработката на овој документ големо значење е дадено на потребата од изготвување и имплементирање позитивни практики со цел да се надминат стереотипите и да се обезбеди рамноправност на еднородителските семејства при остварување на своите права.

ОПЦИИ НА ЈАВНАТА ПОЛИТИКА

Можни приоди за решавање на проблемот

И покрај постоечката законска регулатива, фактичката состојба, односно ситуацијата во која се наоѓаат и проблемите со кои секојдневно се соочуваат родителите кои самостојно ги одгледуваат своите деца се крајно алармантни. Начините за решавање на проблемите можеме да ги гледаме во подобрувањето на имплементацијата на постоечката легислатива и во подобрувањето на легислативата, пред сè преку измени и дополнување во дефиницијата за „семејство“, како и прецизно дефинирање на термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“. Со ова би се постигнало повисоко ниво на благосостојба на родителите, а особено на децата од еднородителските семејства, што во основа претставува повеќедимензионален концепт што ги опфаќа материјалната благосостојба, образованието, физичкото и менталното здравје.

Во овој документ се разгледуваат проблемите, потребите и правата на родителите и децата од еднородителските семејства преку компаративна анализа на меѓународната и домашната легислатива, извештаи од домашни институции, спроведување на фокус-групи со родители од еднородителски семејства, како и разговори со експерти и претставници на невладини организации и иницијативи коишто се занимаваат со оваа проблематика.

Во услови кога веќе препознаваме повеќе типови на семејства кои отстапуваат од традиционалната перцепција за семејството, пред сè, потребно е проширување на дефиницијата за семејството со цел да се опфатат сите начини на кои настанува семејството и кој сè може да биде член на едно семејство. Ова истовремено би водело кон уривање на стереотипите и предрасудите поврзани со семејствата кои отстапуваат од традиционално воспоставените норми.

Недефинираноста на термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“ во нашата легислатива, објективно претставува проблем за родителите кои самостојно се грижат за своите деца при остварувањето на нивните права. Следствено на наведеното, се јавува потребата од јасно дефинирање на еднородителските семејства и употреба на новите термини во легислативата. Прецизното дефинирање на овие термини во Законот за семејството, следствено ќе овозможи и нивна употреба во Законот за социјалната заштита, Законот за здравствената заштита, Законот за работните односи и слични закони кои го опфаќаат овој тип семејства, а тоа би резултирало со подобрување на статусот на родителите и децата од еднородителските семејства. Истовремено, на овој начин би се избегнале стереотипите и би се анулирала стигматизацијата на членовите на овој тип семејства.

Употребата на новата терминологија би требало да ги подобри шансите на родителите за добивање подобро платена и побезбедна работа, би се намалила сиромаштијата на еднородителските семејства, би се зголемиле шансите на родителите да направат вистински

баланс меѓу работата и семејниот живот, семејствата би имале подобар пристап до квалитетна поддршка, совети и до соодветни услуги кои ги задоволуваат нивните потреби, а наедно би се обезбедил повисок квалитет на згрижување на секое дете и би се зголемила гаранцијата на родителите за добивање соодветна грижа за нивните деца.

Земајќи го предвид горенаведеното, а со цел да се идентификува најефикасниот пристап за решавање на дефинираниот проблем, беа развиени три можни алтернативи.

АЛТЕРНАТИВА 0

Задржување на постоечката состојба

Доколку состојбата со законската регулатива која се однесува на овој тип на семејства остане непроменета, еднородителските семејства и во иднина при остварувањето на нивните права би се среќавале со многубројни проблеми и потешкотии. Поради недоволна социјална поддршка од релевантните институции одредени права што им следуваат на овие категории граѓани ќе останат неостварени.

Освен тоа, тие би продолжиле да се среќаваат со тешкотии при усогласувањето на работната и родителската улога, што неминовно води кон нарушено телесно и ментално здравје кое се јавува кај родителите кои сами одгледуваат дете/деца, како последица на хроничен замор и стрес.

Исто така, моментално употребуваниот термин „самохран родител“ не само што не би ги анулирал предрасудите од околината во која живее еднородителското семејство туку на долг период може и да ги поттикне.

Без оглед на причината за настанување на еднородителско семејство, родителите од овие семејства се среќаваат со повеќе проблеми одеднаш. Еден од значајните проблеми на родителите е тешката економска ситуација во која се наоѓаат, а дополнителни проблеми создава бирократијата во институциите и лошите програми за поддршка кои постојат само за одредени категории, а не се приспособени кон специфичните потреби на родителите и децата од еднородителските семејства. Во согласност со наведеното, тие наидуваат на безброј проблеми при остварувањето на своите права.

Во овој контекст никако не смее да се заборава дека децата од еднородителско семејство се тие кои во најголема мерка ги чувствуваат последиците од непроменетата состојба, односно неусогласеноста во легислативата на Република Македонија.

АЛТЕРНАТИВА 1

Дефинирање на термините „самохран родител“ и „еднородителско семејство“

На почетокот на подготовката на овој документ, служејќи се со компаративно споредување и користење закони на други држави, направена е дистинкција на термините

„еднородителско семејство“ и „самохран родител“, која влијаеше врз понатамашното размислување и изнаоѓање начин за воведување нови термини, сè со цел да се уживаат одредени права и да се исполнат определни обврски од страна на семејствата од оваа категорија граѓани и, што е најзначајно, да се отфрлат сите досегашни проблеми со кои тие се соочувале.

Околу дефинирањето на овие термини, постојат најразлични опции кои се блиски со оние кои се споменуваат во македонската законска регулатива, но не и во доминантниот Закон за семејството, бидејќи Законот за семејството во нашата држава не ги дефинира прецизно овие термини.

Дефинирање на термините „еднородителско семејство“ и „самохран родител“ може да се забележи во Законот за социјалната заштита на Република Хрватска, каде што е направена разлика помеѓу овие два термина врз основа на нивното настанување, при што за настанување на еднородителски семејства прво двајцата родители треба да основаат заедница, додека кај самохраните родители таквата заедница воопшто не постои. Доколку се преземат овие две дефиниции така како што се определени во Република Хрватска и се имплементираат во нашето законодавство, повторно би била направена грешка бидејќи без оглед на причините за настанување на овој тип семејства, тие треба еднакво да ги уживаат правата што им припаѓаат врз основа на семејниот статус. Истовремено, на овој начин не би се отстранило стигматизирањето и етикетањето ни на родителите, ниту на децата од овој тип семејства.

АЛТЕРНАТИВА 2

Измени и дополнувања во дефиницијата за „семејство“, како и дефинирање на термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“

Земајќи го предвид фактот дека во македонското законодавство не постои законска дефиниција за термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“, целта на овој документ е прецизно да ги дефинира. Дефинирањето на овие термини би овозможило зајакнување на формалната социјална поддршка на овие семејства, а истовремено би влијаело врз намалувањето, а со текот на времето и целосно анулирање на дискриминацијата врз основа на семеен статус.

Во согласност со наведеното би се зголемила материјалната помош на овој тип семејства, како и психо-социјалната поддршка од државата. Понатаму, дефинирањето на овие термини би овозможило приспособување кон постоечките или донесување нови решенија и политики кои би овозможиле полесно балансирање меѓу деловните и домашните обврски на родителите од еднородителските семејства. Тоа неминовно би водело кон зголемување на можностите за нивен напредок во кариерата и овозможување пристоеен живот за семејството. Истовремено би се зголемиле и можностите на родителите за стручно усовршување, со што тие би станале поконкурентни на пазарот на трудот и би можеле да добијат повисоко платено работно место, што понатаму води и кон подобрување на економската состојба и решавање на егзистенцијалните проблеми на семејство-

то. Горенаведеното неминовно води кон подобри услови за децата од еднородителските семејства и најдобриот интерес на детето го става во центарот на секоја политика.

Постоечката дефиниција која се однесува на дефинирањето на семејството во Законот за семејството гласи: „Семејството е животна заедница на родители и деца и други роднини, ако живеат во заедничко домаќинство. Семејството настанува со раѓање на деца и со посвојување“²¹. Овој документ предлага да се направи измена и дополнување во постоечката дефиниција за семејството, при што таа би гласела: **„Семејството е животна заедница на родител/и и дете/деца, ако живеат во заедничко домаќинство. Семејството настанува со раѓање на деца и посвојување.“**

Со новиот начин на дефинирање на семејството, како и преку опфаќање и на еднородителските семејства како вид семејство би се прецизирале и начините на создавање на овој тип на семејства. Така, веднаш по дефинирањето на семејството би се дефинирале и причините поради кои може да настане еднородителско семејство, и тоа: **„Еднородителско семејство составено од родител и дете/деца може да настане поради следните причини:**

- **Еднородителско семејство кое настанало како последица на смрт на едниот брачен другар;**
- **Еднородителско семејство кое настанало како последица на развод;**
- **Еднородителско семејство кое настанало како последица на исчезнување или напуштање на семејството од страна на едниот родител;**
- **Еднородителско семејство кое настанало поради тоа што на едниот родител му е одземено родителското право или деловната способност;**
- **Еднородителско семејство кое настанало поради тоа што едниот родител се наоѓа на издржување затворска казна или е отсутен поради болест;**
- **Еднородителско семејство кое настанало поради тоа што родителите не се во брак и не живеат во вонбрачна заедница, а едниот родител сам се грижи и го издржува своето дете/деца;**
- **Еднородителско семејство кое настанало како резултат на раѓање, при што едниот родител е непознат;**
- **Еднородителско семејство кое настанало како резултат на инвитро оплодување, при што донаторот е непознат.**

Во тој контекст, за родител од еднородителско семејство ќе се смета родител од еднородителско семејство настанато од претходно дефинираните причини, а во случај кога еднородителското семејство настанало како последица на развод, само оној родител на кој со пресуда со која се разведува бракот детето/децата му се доделуваат на чување, воспитување и издржување.

Во таа смисла, дете од еднородителско семејство е дете до наполнети 18 години од својот живот, како и дете кое се наоѓа на школување до завршување на редовното школување, а најдоцна до возраст од 26 години, кое живее во еднородителско семејство настанато од претходно дефинираните причини, а кога е последица на развод на брак, кое во согласност со пресудата со која се разведува бракот се доделува на чување, воспитување и издржување кај едниот родител.

²¹ Чл.2 од ЗС (Службен Весник на РМ бр. 153 од 20.10.2014 год).

Критериуми кои се користат за да се евалуираат опциите (рамка за анализа)

При одредување на критериумите за евалуација на опциите се поаѓа од потребата за јасно и концизно дефинирање на термините „семејство“, „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“, со цел да се елиминира дискриминацијата и етикетањето со кои се соочуваат децата и родителите од овој вид семејства.

За успешна евалуација на горенаведените алтернативи беа разгледувани следните критериуми: потреби (живеалиште, здравствена заштита, материјална поддршка, психосоцијална поддршка), проблеми (стигматизација и општествена маргинализација, тешка економска состојба, стрес, неадекватна институционална и вонинституционална поддршка) и права (алиментација, социјална помош, детски додаток, предност при вработување, субвенции за градинки и училишта, субвенции за решавање на станбено прашање). Критериумите беа детално разгледувани преку пакет на прашања кои беа поставени на две фокус-групи. За детали околу прашањата погледнете го анкетниот прашалник во Анекс 1.

Фокус-групите беа анкетирани во Скопје и Битола со вкупно десет учеснички, од кои половина беа на возраст помеѓу 30 и 40 години, а половина над 40 години. Степенот на образование на испитаничките варира од средно, преку високо до постдипломски студии, а сите испитанички се изјаснија како Македонки. Станува збор претежно за мајки на малолетни деца, а само две имаат полнолетно дете. Речиси сите испитанички, себеси се доживуваат како самохран родител, а терминот „самохрана мајка“ го сметаат како несоодветен и деградирачки. При дефинирањето на терминот „самохран родител“ испитаничките тргнуваат од одговорноста за грижа и воспитување на детето. Според една од испитаничките: *„Самохран родител е родител кој сам се грижи за своето дете без присуство на другиот родител“*. За испитаничките е споредно дали родителот плаќа алиментација или не, бидејќи грижата за потребите и проблемите на детето не е само финансиска, но велат дека тоа не е случај со институциите. Доколку детето добива издршка, макар и симболична, родителот-старател веќе не се третира како самохран, што испитаничките го сметаат за исклучително погрешно и неправедно.

Под терминот „еднородителско семејство“ испитаничките подразбираат семејство каде што детето постојано живее со едниот родител, а другиот родител лимитирано учествува во воспитувањето и животот на детето. Во таа насока тие препорачуваат да се дефинира и терминот „одговорен родител“, со таксативно опишани права, обврски и одговорности. Испитаничките сметаат дека институциите не го дефинираат статусот на родителот, освен при доделувањето на детето на чување, воспитување и издржување кај едниот родител. Дел од нив сметаат дека тоа би било погрешно при постоечките одредби доколку се дефинира статусот веднаш на почетокот и дека со тоа би биле „обележани“, а дека е нужно само во насока на остварување на одредени права. Иако константно се среќаваат со проблеми, испитаничките не секогаш го поврзуваат тоа со недефинираниот семеен статус. Свеста за постоењето на стигматизација на родителите и децата од овие семејства е присутна кај сите испитанички, а искуствата и подготвеноста да се изборат со неа се различни. Огорчени се за сè уште присутните етикети како „распуштеници“ за разведените мајки или „копиле“ за дете чиј родител не учествува во неговиот живот, независно дали

е познат, го признал или плаќа издршка. Сепак, еманципацијата и заемната поддршка, особено на мајките од еднородителските семејства придонеле полесно да се справуваат со негативниот третман, а и да ги воспитуваат и јакнат своите деца во тој контекст.

На прашањето дали нивното дете било изложено на негативни реакции што предизвикале чувство на различност затоа што живее во еднородителско семејство, испитаничките одговараат дека притисокот е особено голем во почетокот, а оттаму, поголеми се и тешкотии од финансиски и емотивен карактер. Како иритантен го наведуваат примерот со барање за наведување на татковото име при запишување на детето во училиште, сметајќи дека е доволно да стои „име на родител“. Токму во образовниот систем има многубројни примери на стигматизација, почнувајќи од родово несензибилизирано кадар, сè до учебниците со стереотипни содржини за тоа што е семејство, семејно стебло, родови улоги и слично.

Во однос на подигнувањето на свеста кај граѓаните околу прашањата што го засегаат еднородителското семејство, неподелен е ставот дека уште многу треба да се направи на тој план преку семејното воспитување, образованието, јавните кампањи и медиумската покриеност. Освен државата, се издвојува и улогата на невладиниот сектор и пошироката јавност. Испитаничките сметаат дека една сèопфатна национална стратегија за правата на децата од еднородителските семејства би ја унапредила нивната заштита.

Во согласност со анализата на податоците добиени од фокус-групите, како најпожелна се јавува Алтернатива 2, која подразбира измени и дополнувања во дефиницијата за „семејство“, како и дефинирање на термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“, додека најнепожелна е Алтернатива 0, која подразбира задржување на постоечката состојба.

Опции кои не се претпочитаат и зошто

Доколку не се преземат никакви измени во постоечката правна регулатива, родителите кои поголемиот дел од времето сами се грижат и ги воспитуваат своите деца и понатаму би се „судирале“ со најразлични проблеми и потешкотии при остварувањето на нивните права. Во случај на отсуство на прецизни дефиниции за одредени термини релевантните институции не можат да направат правилна дистинкција помеѓу терминот „самохран родител“ и терминот „еднородителско семејство“, бидејќи има случаи кога во еден ист закон се користат и двата термина, што е многу збунувачки.

Наедно, веќе детектираните проблеми со кои секојдневно се соочуваат родителите од еднородителските семејства претставуваат голем проблем како за родителите и децата така и за општеството во целост. Актуелната состојба во општеството во однос на еднородителските семејства предизвикува нивна стигматизација и општествена маргинализација, додека неадекватната институционална и вонинституционална поддршка предизвикува нивна тешка економска ситуација. Запашувачки е фактот дека општествената стигматизација е присутна и таму каде што не смее да ја има, односно во институциите кои во основа треба да им дадат поддршка на еднородителските семејства, а не дополнително да ја отежнуваат нивната и онака тешка ситуација.

Учесничките во фокус-групите се залагаат за родова сензитивност во образованието, судскиот систем и социјалната заштита, преку постојана едукација и обуки. На овој начин би се срушиле табуата, а на еднородителските семејства нема да се гледа како на нешто што не е здраво, нормално и оправдано. Испитаничките наведуваат многубројни примери на третман како граѓанки од втор ред, сексизам во работните односи и осуда од средината, но и констатација дека нивната борба е сè повидлива и поефикасна.

Истражувајќи ја оваа проблематика, може да се констатира дека поединечното дефинирање на термините „самохран родител“ и „еднородителско семејство“, исто така, не може да ги задоволи потребите на родителите кои поголемиот дел од времето сами се грижат и ги воспитуваат своите деца, а кои логично би требало да им следуваат и државата би требало да им ги овозможи по автоматизам, со самото стекнување на горенаведениот статус. Испитаничките сметаат дека институциите треба да обезбедат повеќе афирмативни мерки за статусот на еднородителските семејства, како канцеларии за бесплатна правна помош на родителите од еднородителски семејства, законски загарантирана исплата на алиментацијата и одредување на достоинствен минимален износ, поволности во здравствената заштита, предност при вработувањето и пристап до социјалните станови. Доколку се прецизираат дефинициите поединечно, но не се усогласат, а и без притоа да бидат проследени со законски загарантирани права и приоритети, може да се предизвика и спротивен ефект.

Тоа подразбира дека институциите кои се специјализирани за оваа проблематика и понатаму би донесувале парцијални, конфузни и контрадикторни одлуки, што пак повлекува друга низа проблеми кои кај родителите и децата предизвикуваат длабок емоционален стрес. Од фокус-групите произлезе препорака за исклучителна внимателност за да не се потенцира нивната различност, туку да се изедначат со другите видови семејства и родители.

Опција на политиката која се претпочита и зошто

Со измени и дополнувања во дефиницијата за „семејство“, како и дефинирање на термините „еднородителско семејство“, „родител од еднородителско семејство“ и „дете од еднородителско семејство“ во правната регулатива би се овозможило препознавање на еднородителските семејства како посебна социјална група која би имала одредена привилегија, бенефит и помош од државата.

Наедно, во општество во кое сè уште преовладува мислењето дека само нуклеусното семејство составено од двајца родители и дете/деца е функционално и „нормално“, а сите други алтернативни форми на семејство се дисфункционални, законското регулирање на еднородителските семејства како вид семејство би овозможило постепено надминување на стереотипите и предрасудите кон ваквите семејства.

Со дефинирање на еднородителските семејства и нивните членови би се овозможило нивно вклучување во постоечките мерки и програми за помош на родителите и децата кои припаѓаат на овој вид семејства, но истовремено би се отворила и можност за воведување нови програми и позитивни практики од други земји кои би придонеле за

подобрување на животот на членовите од овој вид семејства и нивна полесна социјална инклузија.

Со законското регулирање на статусот на еднородителските семејства би се овозможило и воведување различни видови финансиска и нефинансиска поддршка и помош, како сервиси за тренинг и вработување, здравствени олеснувања, поддршка во вид на финансиски средства, сервиси за помош при згрижување на децата кои би придонеле невработените родители од еднородителски семејства да најдат работа, а оние кои се веќе вработени да ја задржат. На семејствата со низок приход би им се помогнало да ги задоволат основните животни потреби, истовремено помагајќи на работодавците да најдат соодветни кадри за слободните работни позиции.

Целта на долгорочните стратегии за вработување е да им помогнат на оние кои се вработиле да ја задржат работната позиција и да се намали зависноста од постојана социјална помош. Тренингот за вработување овозможува тренинг фокусиран на одредено занимање, со што се овозможува вработување на родителот и значително подобрување на можноста за вработување или адаптирање на побарувањата на пазарот на трудот.

Уште еден проблем кој се јавува поради нерегулираниот статус на еднородителските семејства е и достапноста до соодветна грижа за децата. Недостигот на згрижување на децата по достапни цени не им дозволува на родителите да најдат и да го задржат работното место. Сигурното работно место и приход се основа за успешна реинтеграција на родителите во општеството, но недостигот на адекватно згрижување на децата од еднородителски семејства ги попречува родителите да прифатат вработување, да променат работно место, да прифатат унапредување или да учествуваат во дополнителни тренинзи за вработување.

Достапноста до соодветна, квалитетна грижа која родителите можат финансиски да си ја дозволат е особено проблематична за родителите од еднородителски семејства. Друг проблем со кој се соочуваат овие родители е тоа што и кога се вработени тешко го задржуваат работното место доколку треба да земат подолги отсуства, особено доколку се грижат за хронично болно дете или дете со посебни потреби. Голем дел од градинките имаат политика која не овозможува згрижување на акутно или хронично болно дете, како и дете со посебни потреби, што ги принудува родителите да бараат алтернативни начини за згрижување на нивните деца.

Поддршката за грижа за децата преку даночни олеснувања/кредити/директна помош е една од важните мерки кога станува збор за социјално загрозувани еднородителски семејства, бидејќи згрижувањето на децата е скапо и честопати е главна пречка за вработување на родителот. Бенефициите коишто се однесуваат на децата не треба да бидат условени од економската моќ на родителот.

Како еден од проблемите кои се јавуваат, а претставува пречка која честопати се занемарува се и личните бариери кои ја лимитираат можноста за наоѓање и задржување на работното место. Недостигот на самодоверба е една од основните лични бариери која ја ограничува можноста на родителите од еднородителски семејства да најдат и да го задржат работното место. Голем дел од родителите од еднородителски семејства сметаат дека нивната состојба никогаш нема да се подобри, дека им недостигаат потребните вештини за вработување и се плашат да не ја загубат финансиската помош. Други лични бариери вклучуваат несигурност дали би успеале да балансираат помеѓу домот и работата и стравот од предизвиците кои произлегуваат од ова.

Здравствените олеснувања се уште една мерка која би ја олеснила транзицијата од социјална помош до самоиздршка на еднородителското семејство. Овие мерки би опфаќале: бесплатно здравствено осигурување, бесплатни лекови, бесплатна дентална нега, бесплатни сервиси кои опфаќаат ургентна и хоспитална нега, како и основни лекови за хронични заболувања.

Некои од родителите имаат потреба од советување за планирање на кариера, финансиско планирање и родителски вештини. Ова би се овозможило со обезбедување сервиси за поддршка кои во своите програми би инкорпорирале цели за вработување, згрижување на децата и здравствена заштита.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Предложен пакет на препораки за применетата политика и нивна организација

Врз основа на резултатите добиени од фокус-групите и исказите на испитаничките, досега направените истражувања и анализи користени за изработка на овој документ, како и разговорите со експерти и претставници на невладини организации и иницијативи кои работат на оваа проблематика, може да се заклучи дека за првично решавање на проблемот се јавува потреба од измени во легислативата, како и воведување нов пакет на мерки и решенија. Истовремено, потребна е и промена на јавната свест на оваа тема и токму поради тоа јавната политика треба да се насочи кон пошироките маси за да може успешно да се креира терен за промена на институционалниот однос кон оваа категорија лица.

Со цел да се подобри статусот на еднородителските семејства потребно е да се воведат пакет на мерки со кои во голема мерка би се подобрил нивниот статус, а во целост и состојбата на родителите и децата од еднородителските семејства. Поради тоа се предлагаат конкретни измени и дополнувања на законската регулатива со одредби кои ќе обезбедат:

1. Измени и дополнување на Законот за семејството, со што би се направила промена во дефиницијата за семејството, бидејќи во моментот со дефиницијата не се опфатени родителите кои сами се грижат за своите деца, што пред сè дискриминира, но и претставува правна пречка при остварување на правата на овој вид семејства;
2. Дефинирање на причините за настанување на еднородителско семејство, што подразбира опис на начините на кои може да настане овој вид семејство, вклучувајќи ги веќе дефинираните во нашите закони (смрт на брачниот другар, развод, исчезнување или напуштање на семејството од страна на едниот родител, вонбрачно раѓање, семејство во кое на едниот родител му е одземено родителското право или деловната способност, родител кој се наоѓа на издржување затворска казна или е отсутен поради болест и сл.), но и дополнување со, во моментот нерегулираните начини на кои може да се оформи еднородителско семејство како што се: дете кое се родило надвор од брачна заедница, а таткото не е познат и дете кое дошло на свет преку инвитро оплодување од непознат донатор.
3. Дефинирање на терминот “родител од еднородителско семејство”. Потребно е целосно исфрлање од употреба на терминот “самохран родител” и негово заменување со терминот “родител од еднородителско семејство”, кој ќе го означува секој родител од еднородителско семејство настанато како последица на законски дефинираните причини, а во случај на еднородителско семејство настанато како последица на развод само оној родител на кој со пресуда со која се разведува бракот детето/децата му се доделуваат на чување, воспитување и издржување. На овој начин би се отстраниле досегашните недоразбирања кои доведуваат до

конфузија во пропишаните права што ги имаат овие родители и деца, како и спречување на понатамошна злоупотреба на овие законски недоречености;

4. Дефинирање на терминот “дете од еднородителско семејство”, коешто ќе го означува секое дете од еднородителско семејство до наполни 18 години од својот живот, како и дете кое се наоѓа на школување до завршување на редовното школување, а најдоцна до возраст од 26 години, кое живее во еднородителско семејство настанато како последица на законски дефинираните причини, а кога е последица на развод на брак, кое во согласност со пресудата со која се разведува бракот се доделува на чување, воспитување и издржување кај едниот родител. На овој начин би се прецизирале децата кои би можеле да уживаат одредени привилегии врз основа на семеен статус.

Со цел да се направи успешна имплементација на овој пакет на препораки потребно е првенствено вклучување и соработка со неколку институции како: Министерство за труд и социјална политика, Комисија за труд и социјална политика во Собранието на Република Македонија, Претседател на Собранието на Република Македонија, како и работните тела на Собранието на Република Македонија. Краткорочните цели подразбираат дека во рок од 6 месеци до една година треба да се прифатат препораките од овој документ, односно да се пристапи кон нивна имплементација и реализација.

Среднорочните цели подразбираат дека во период од 1 до 5 години ќе се работи на остварување на следните препораки.

За утврдување на фактичката состојба и превенирање од запаѓање во поголем социјален ризик се предлага:

1. Зголемување на бројот на социјални работници во центрите за социјална работа, особено семејните социјални работници кои континуирано би ја следеле состојбата на еднородителските семејства под ризик;
2. Отворање на канцеларии за бесплатна правна помош на родителите од еднородителските семејства во рамките на центрите за социјални работи кои би ги советувале родителите од овие семејства во насока на полесно и побрзо остварување на своите права, како и обезбедување полесна и подостапна заштита во случај на прекршување на одредено право.

За подобрување на квалитетот на животот на родителите од еднородителските семејства и постигнување поголема конкурентност на пазарот на трудот се предлага:

1. Воспоставување на сервиси за тренинг за вработување и советувајќишта за планирање на кариера, како и овозможување на флексибилно работно време како загарантирано право на исполнување на одредбите за еднородителски семејства во согласност со Законот за работните односи;
2. Обезбедување на механизми и сервиси за помош при згрижување на децата од еднородителските семејства и приоритет за упис во предшколски образовни установи.

Во однос на подобрувањето на финансиската состојба на еднородителските семејства и овозможување на соодветно образование на децата од еднородителските семејства се предлага:

1. Формирање на фонд од кој би се помогнале еднородителските семејства кои се во лоша финансиска состојба;

2. Здравствени олеснувања за родителите и децата од еднородителските семејства;
3. Поддршката за грижа за децата преку даночни олеснувања/кредити/директна помош;
4. Помош и поддршка на децата од еднородителските семејства во воспитно-образовниот процес преку стипендии кои се наменети само за оваа категорија која нема да зависи од економската моќ на родителот, како и намалување на трошоците врз основа на воспитно-образовниот процес.

Остварувањето на долгорочните цели (период подолг од 5 години) ќе подразбира трајно решавање на егзистенцијалните проблеми и финансиска независност на родителите и децата од еднородителските семејства. Долгорочните планови и стратегии треба да понудат финансиска сигурност за членовите на еднородителските семејства. Врз основа на добиените податоци и искуство од остварувањето на среднорочните цели, ќе се пристапи кон конкретно планирање на долгорочните цели, а кои ќе бидат во согласност со реалните потреби на членовите на еднородителските семејства.

Со цел успешно и доследно да се спроведат препораките, потребна е координирана меѓусекторска соработка меѓу релевантни институции, како и тесна соработка на државните институции со НВО-секторот. Медиумската поддршка е исто така важен елемент, со цел да се информира пошироката јавност за позитивните импликации од законските измени, како и важноста од вклучување на заедницата во спроведувањето на дел од препорачаните мерки. Улогата на академската јавност главно се состои во промовирање на позитивните влијанија кои произлегуваат на подолг рок, поткрепени со компаративни студии и позитивни практики од други земји. Експертската поддршка значително ќе придонесе за квалитетно и оддржливо спроведување на препораките.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Користена литература:

1. Andersson, G. (2002). "Children's Experience of Family Disruption and Family Formation". Evidence from 16 FFS Countries. *Demographic Research* 7 (August);
2. Arsić J., Reljanović M., Petrović A., (2015). "Zastita samohranih roditelja u Srbiji". Službeni glasnik RS, Beograd;
3. Bogenschneider, K., Kaplan, T., Morgan, K., (1993). "Single parenthood and children's well-being". University of Wisconsin, Center of Excellence in family studies, School of human ecology, Briefing report, Second edition;
4. Geoffrey L. Greif, (2003). "Single Fathers". International Encyclopedia of Marriage and Family, The Gale Group Inc by (Pub Date 1985, Paperback);
5. Државен завод за статистика на Република Македонија;
6. European Commission. (2007). "Poverty and Social Exclusion among Lone-parent Households". *Policy Studies Findings* 9, Community Action Programme on Social Exclusion;
7. Закон за семејството, "Службен Весник на РМ", бр.153/2014;
8. Закон за социјалната заштита, "Службен Весник на РМ", бр.57/2011;
9. Coontz, S., (1997). "The way we really are";
10. Прирачник за унапредување на социјалната заштита на самохраните родители и на децата од еднородителски семејства;
11. Popenoe, D., (1997) „Life without Father“;
12. Sophie H., (2016). "The rise of single motherhood in the EU". Analysis and propositions, European policy brief, No.40;
13. Stolk, C. van, S. Hoorens, P. B. Brutscher, Hunt, P., Tsang, F., Janta, B., (2011). "Life After Lisbon: Europe's Challenges to Promote Labour Force Participation and Reduce Income Inequality". Santa Monica, CA: RAND Corporation;
14. Устав на Република Македонија, "Службен весник на РМ" 2011, COBISS.MK-ID 89110026;
15. UNICEF (2007). "Children's Poverty in Perspective": An Overview of Child Well-being in Rich Countries. Innocenti Report Card 7;

Интернет-извори

1. <http://samohrani.com/cp.html#>
2. <https://singlemotherguide.com/single-mother-statistics/>
3. <http://www.egmontinstitute.be/>
4. http://www.zsr-skopje.mk/wp-content/uploads/2016/06/HANDBOOK_mac.pdf

АНЕКС 1

АНКЕТЕН ПРАШАЛНИК

Забелешка: Целта на оваа фокус-група е да се добијат информации околу потребите на родителите и децата од еднородителските семејства и проблемите со кои тие се среќаваат низ правните лавиринти при нивните обиди да ги остварат своите права.

Фокус-групата е анонимна и добените одговори ќе послужат само за исполнување на целите на изработката на документ за јавни политики на тема **“Дефинирање на статусот на еднородителското семејство и неговите членови”**.

Ве молиме на прашањата да одговарате искрено заради точноста на податоците, а и точноста на истражувањето. Ви благодариме.

Возраст до: 30 години 31 - 40 години над 40 години

Етничка припадност: _____

Образование: средно високо м-р д-р

Место на живеење: _____

1. На која возраст е Вашето дете/деца и каков статус на родител имате Вие во моментот?
2. Што за Вас лично претставува терминот „самохран родител“, а што „еднородителско семејство“? Дали знаете дека во македонската легислатива има неусогласеност на поимите?
3. Дали некоја институција на Ваше барање или самоиницијативно Ви издала писмена потврда за Вашиот статус?
4. Дали досега сте се сретнале со каква било потешкотија во институциите на државата при остварување на Вашите права поради (не)дефинираниот статус?
5. Дали Вие како еднородителско семејство или самохран родител, со оглед на недефинираноста на поимите, се соочувате со стигматизација во Вашата средина, односно заедницата во која живеете?
6. Доколку се утврди дека постои стигматизација, какви се последиците за Вас и Вашето дете/деца, од тоа?

7. Дали терминот „дете на самохран родител“ на некаков начин предизвикал потешкотија или непријатности во Вашиот или во животот на Вашето дете/деца?
8. Дали досега сте биле цел на дискриминација врз основа на семеен статус?
9. Доколку одговоривте „да“ на претходното прашање, Ве молиме опишете ја непријатната случка.
10. Што чувствува Вашето дете/деца поради фактот што живее во еднородителско семејство? Дали кај него се јавува чувство дека живее во семејство кое е различно од другите семејства? Дали чувствува трауми поради тој факт?
11. Дали сметате дека општеството, односно државата е свесно/а дека од недефинираноста на статусот на еднородителските семејства и самохраните родители произлегуваат последици во однос на развојот на децата, како и проблеми со кои се соочуваат родителите?
12. Во услови на зголемен тренд на еднородителски семејства, што мислите Вие, дали образовниот систем е приспособен? Дали сметате дека треба да има промени во учебните помагала, како и во пристапот и начинот на работа во предучилишните и училишните установи при обработката на темата за семејството?
13. Дали сметате дека е неопходен развој на свеста кај граѓаните во однос на прашањата кои ги засегаат еднородителските семејства?
14. Што мислите, на каков начин би требало да се развие свеста на граѓаните, дали државата има главна улога во тој дел?
15. Што сметате дека би се случувало со потребите, проблемите и правата на еднородителските семејства доколку се задржи моменталната состојба?
16. Што сметате дека би се случувало со потребите, проблемите и правата на еднородителските семејства доколку посебно се дефинираат термините „самохран родител“ и „еднородителско семејство“?
17. Што сметате дека би се случувало со потребите, проблемите и правата на еднородителските семејства доколку прецизно се дефинира терминот „еднородителско семејство“ и се усогласи со терминот „самохран родител“?

